

# Staatsrecht

## De zesde staatshervorming: hervorming van de instellingen en bevoegdheidsoverdrachten

Wouter PAS<sup>1</sup>

eerste auditeur in de Raad van State en vrijwillig wetenschappelijk medewerker Instituut voor Constitutioneel Recht KU Leuven

Jeroen VAN NIEUWENHOVE<sup>2</sup>

Staatsraad en vrijwillig wetenschappelijk medewerker Instituut voor Constitutioneel Recht KU Leuven

---

<sup>1</sup> Eerste auditeur in de Raad van State en vrijwillig wetenschappelijk medewerker Instituut voor Constitutioneel Recht, KU Leuven.

<sup>2</sup> Staatsraad en vrijwillig wetenschappelijk medewerker Instituut voor Constitutioneel Recht, KU Leuven.



## I. Inleiding

### *§1. Een staatshervorming in de steigers*

1. De zesde staatshervorming kende een vrij lange en woelige voorgeschiedenis. Het arrest nr. 73/2003 van het Grondwettelijk Hof waarin de niet-splitsing van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde volgens provinciegrenzen naar analogie van de overige kamerkieskringen, ongrondwettig werd bevonden, vormde de opmaat. Aan Vlaamse kant werd aangedrongen op een spoedig optreden van de wetgever om aan dat arrest tegemoet te komen door een splitsing van de kieskring. Naar aanleiding van de verkiezingen van 2007 werden ook nog bijkomende institutionele maatregelen gevraagd, waaronder vooral een aantal bevoegdheidsoverdrachten. De communautaire onderhandelingen hierover werden een heuse lijdensweg, die pas op 11 oktober 2011 werd afgesloten met het zgn. Vlinderakkoord tussen de huidige partijen in de federale regering, uitgebreid met de groene partijen, maar zonder de NV-A, die de onderhandelingen verliet.

De juridische uitwerking van de zesde staatshervorming verloopt bovendien ook trager dan voor de voorbije staatshervormingen: het laat zich aanzien dat de onderdelen over de hervorming van de Senaat, de bevoegdheidsoverdrachten en de financiering pas tegen het zomerreces van 2013 goedgekeurd zullen zijn. Op het tijdstip van het schrijven van deze bijdragen waren er nog steeds geen teksten ingediend in het parlement over de bevoegdheidsoverdrachten en over de financiering, twee wezenlijke onderdelen van deze staatshervorming.

In deze bijdrage gaan we in op twee aspecten, namelijk de institutionele hervormingen en de bevoegdheidsoverdrachten. Het eerste aspect is al grotendeels juridisch uitgewerkt, maar moet nog worden goedgekeurd in het parlement. Van de uitwerking van het tweede aspect is nog niets bekend, zodat de bijdrage op dit punt noodzakelijkerwijze gebaseerd is op de tekst van het Vlinderakkoord. Onvermijdelijk zullen sommige onderdelen van deze bijdrage dan ook voorwaardelijk geformuleerd zijn. Omwille van de beperkte ruimte voor deze bijdrage werden voetnoten tot een minimum beperkt; op het einde werd een bibliografie opgenomen, alsook een link naar een webpagina met de (grond)wetteksten en de parlementaire voorbereiding.

### *§2. Het grondwettelijk kader*

2. De eerste tot de vierde staatshervorming gingen telkens gepaard met een omvangrijke herziening van grondwetsbepalingen, die gebaseerd was op een herzieningsverklaring die in de eraan voorafgaande legislatuur was opgesteld. De vijfde staatshervorming week van deze traditie af doordat de grondwetsbepalingen waarvan de herziening wenselijk werd geacht, niet voor herziening vatbaar waren. Die staatshervorming had dan ook voornamelijk betrekking op bevoegdheden en financiering, waarbij de institutionele aspecten van ondergeschikt belang waren of werden uitgesteld naar een volgende legislatuur. Met de zesde staatshervorming wordt weer aangeknoopt met de traditie van een parallelle grondwetsherziening, maar wel op een nieuwe manier.

In de onderhandelingen die voorafgingen aan de zesde staatshervormingen werd overeengekomen om de herziening van een aantal grondwetsbepalingen mogelijk te maken door ze op te nemen in de volgende herzieningsverklaring. Een nieuwigheid was de opname van artikel 195 van de Grondwet in de herzieningsverklaring, waardoor in theorie de grondwetsherzieningsprocedure grondig kon worden aangepast en desgewenst aanzienlijk versoepeld. Maar veeleer dan voor een structurele herziening van de rigide grondwetsherzieningsprocedure, werd de opname van artikel 195 in de herzieningsverklaring enkel benut om de herziening van een aantal bijkomende grondwetsbepalingen mogelijk te maken waarvan was gebleken dat ze moesten worden aangepast of ingevoegd ingevolge het inmiddels gesloten politiek akkoord over de zesde staatshervorming.

De meeste van de grondwetsherzieningen vormen een inhoudelijk onderdeel van het akkoord, zoals de herzieningen die betrekking hebben op de hervorming van de Senaat. Andere grondwetsherzieningen beogen de invoering van een bijzondere meerderheidsvereiste voor bepaalde aspecten van het akkoord, zodat die aspecten naderhand enkel nog met een bijzondere meerderheidswet in plaats van met een gewone wet kunnen worden gewijzigd.

Een opvallend fenomeen is de “immunisering” van nieuwe wettelijke regelingen voor een grondwettigheidstoetsing wat betreft bepaalde kritieke aspecten van een wettelijke regeling met betrekking tot de staatshervorming, zoals bijvoorbeeld de splitsing van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde. Door die kritieke aspecten te vermelden, niet in een grondwetsbepaling zelf, maar in de toelichting bij het voorstel dat tot die grondwetsbepaling leidt, zou dan moeten blijken dat de grondwetgever die onderdelen van een wettelijke regeling grondwettig achtte, zodat het Grondwettelijk Hof allicht dezelfde conclusie zou innemen wanneer die wettelijke regeling er wordt aangevochten. De vraag is of deze redenering door het Grondwettelijk Hof zal worden gevolgd, want uiteindelijk maken verklaringen van de grondwetgever, zonder dat die samenhangen met een uitdrukkelijke grondwettekst waarin die kritieke aspecten worden opgenomen, een wetsbepaling nog niet per se grondwettig. Voor een antwoord op die vraag zullen de eventuele arresten van het Grondwettelijk Hof over de regeling met betrekking tot de splitsing van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde en met betrekking tot de hervorming van het gerechtelijk arrondissement Brussel moeten worden afgewacht.

## **II. Hervorming van de instellingen**

### ***§1. Federale instellingen***

#### **A. Gelijktijdige verkiezingen**

**3.** Omdat het kort opeenvolgen van verkiezingen (bv. voor de gemeenschappen en gewestparlementen en het Europese Parlement in 2009 en voor het federale parlement in 2010) de politieke partijen blijkbaar met een langdurige verkiezingskoorts opzadelt, wordt teruggekomen op het voornemen in de vierde staatshervorming van 1993 om de autonomie van elk bestuursniveau zoveel

mogelijk in de verf te zetten door de verkiezingen van de assemblees van de deelgebieden enerzijds en van de federale overheid anderzijds van elkaar los te koppelen. Die verkiezingen worden nu terug samengevoegd, samen met de verkiezingen voor het Europese Parlement. Omdat die laatste verkiezingen volgens het EU-werkingsverdrag elke vijf jaar plaatsvinden, wordt de duur van de federale zittingsperiode verlengd van vier naar vijf jaar.<sup>1</sup> Voortaan zullen dus de lokale verkiezingen elke zes jaar plaatsvinden, zoals sinds 1994 het geval is, en worden de andere verkiezingen samen elke vijf jaar georganiseerd. Indien de zesde staatshervorming tijdig de eindmeet haalt, vallen de Europese parlementsverkiezingen van 2014 samen met de gemeenschaps- en gewestparlementsverkiezingen (zoals sinds 1995) en met de federale parlementsverkiezingen (nieuw). Zoals zal blijken uit wat volgt, zullen die federale parlementsverkiezingen dan ook enkel de Kamer van volksvertegenwoordigers betreffen. Anders dan men misschien zou verwachten, wordt het federale parlement geen “legislatuurparlement” (d.i. een parlement dat niet voortijdig ontbonden kan worden) zoals de gemeenschaps- en gewestparlementen, wel integendeel. De bestaande ontbindingsmogelijkheden voor het federale parlement worden behouden, maar in geval van een vervroegde ontbinding zal het nieuw verkozen parlement enkel de lopende zittingsperiode van het Europees Parlement kunnen uitzitten en zullen er dus vrij snel nieuwe verkiezingen volgen.<sup>2</sup> Op die manier werd gepoogd het nieuwe vereiste van samenvallende verkiezingen te verzoenen met het vereiste van een raadpleging van het kiezerskorps met het oog op een grondwetsherziening of na een ernstige politieke crisis. De gemeenschaps- en gewestparlementen kunnen voortaan ook voortijdig ontbonden worden, althans wanneer zij daarvoor bij bijzonder decreet, binnen het kader van de verruimde constitutieve autonomie, een regeling invoeren.<sup>3</sup>

## **B. Senaat: grondige hervorming**

4. De Senaat wordt grondig op de schop genomen in de zesde staatshervorming. Eigenlijk is dit de vierde hervorming van de Senaat, na de vorige operaties in 1893, 1921 en 1993. In de vierde staatshervorming van 1993 werd een compromis uitgewerkt waarbij de Senaat gedeeltelijk zowel een rechtstreeks verkozen wetgevingsreflectiekamer als een getrappt verkozen deelgebiedenontmoetingskamer zou worden, maar de senatoren zijn er niet in geslaagd om zelfs één van beide doelstellingen op een bevredigende wijze in te vullen. Als verzachtende omstandigheid moet worden aangevoerd dat het zeer de vraag is of deze doelstellingen in de huidige partijendemocratie wel realiseerbaar zijn in een parlementaire context.

De zesde staatshervorming gooit het over een andere boeg en vormt de Senaat om tot een ontmoetingskamer van de deelgebieden. Voor het eerst sinds 1831 zal de Senaat niet meer bestaan uit rechtstreeks verkozen senatoren, maar uit vertegenwoordigers van de gemeenschaps- en gewestparlementen en uit gecoöpteerden.

---

<sup>1</sup> Toekomstig art. 65 G.W. Zie ook het wetsvoorstel tot wijziging van het Kieswetboek ten gevolge van de hervorming van de Senaat.

<sup>2</sup> Toekomstig art. 46 G.W.

<sup>3</sup> Toekomstig art. 117 en 118, §2, G.W.

Het Vlaamse Parlement vaardigt 29 leden af, die afkomstig zijn uit het Vlaams Parlement of uit de Nederlandse taalgroep van het Brusselse Hoofdstedelijk Parlement. Het Parlement van de Franse Gemeenschap vaardigt 10 van zijn leden af en het Waals Parlement 8. 2 senatoren worden afgevaardigd door de Franse taalgroep van het Brusselse Hoofdstedelijk Parlement en 1 door het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap. Naast die 50 deelstaatsenatoren zijn er ook 10 gecoöpteerde senatoren: 6 die worden verkozen door de 29 Nederlandstalige deelstaatsenatoren en 4 die worden verkozen door de 20 Franstalige deelstaatsenatoren. Er wordt ook voorzien in een genderquotum (maximum twee derden van de leden van hetzelfde geslacht).<sup>4</sup> Het mandaat van deze senatoren valt samen met de legislatuur in de vergadering die hen afvaardigt.<sup>5</sup> Op het eerste gezicht wordt hierdoor een groter beslag gelegd op de leden van de gemeenschaps- en gewestparlementen, aangezien er thans 21 gemeenschapsenatoren zijn en in de toekomst 50. Dit wordt echter ruimschoots gecompenseerd door het gegeven dat de nieuwe Senaat geen permanente vergadering wordt zoals de andere parlementen en slechts af en toe zal bijeenkomen.<sup>6</sup>

Dit laatste houdt dan weer verband met de beperkte bevoegdheden van de toekomstige Senaat.<sup>7</sup> De huidige Senaat is nog bevoegd voor nagenoeg alle wetgeving, zij het dat hij voor de meeste wetgeving enkel facultatief optreedt en binnen bepaalde termijnen (gedeeltelijk bicamerale procedure). Voor andere wetgeving van institutionele aard staat de Senaat op voet van gelijkheid met de Kamer. Die laatste categorie (de zgn. volledig bicamerale aangelegenheden) worden drastisch ingekrompen: in de toekomst zou de Senaat enkel nog op voet van gelijkheid met de Kamer bevoegd zijn voor een deel van de huidige volledig bicamerale aangelegenheden, namelijk de grondwetsherziening, de bijzondere meerderheidswetten en de wetgeving met betrekking tot de Duitstalige Gemeenschap, de financiering van de politieke partijen en de controle van de verkiezingsuitgaven, de organisatie van de Senaat en het statuut van senator.

Naast die categorie komt er een categorie van aangelegenheden waarvoor de Senaat wel nog een rol kan spelen, maar pas nadat de Kamer een tekst heeft aangenomen, op vraag van ten minste een derde van de leden van een taalgroep en binnen korte termijnen. De Kamer behoudt het laatste woord. Deze optioneel bicamerale procedure geldt voor een aantal van de vroegere volledig bicamerale aangelegenheden die niet meer tot de nieuwe categorie van volledig bicamerale aangelegenheden worden gerekend, waaronder een aantal gewone wetten op de staatshervorming en de wetgeving over de Raad van State en de federale bestuursrechtscolleges.

Voor alle andere wetgeving (eigenlijk de overgrote meerderheid) is de Senaat niet langer bevoegd en wordt de wetgevende macht een eenkamerstelsel (Kamer en Koning), zoals voor de gemeenschappen en de gewesten.

---

4 Toekomstig art. 67 G.W.

5 Toekomstig art. 70 G.W.

6 Toekomstig art. 44 G.W.

7 Toekomstige art. 74, 77-82 en 167 G.W.

Kennelijk omdat werd gevreesd dat dit tot gevolg zou hebben dat wetgeving te snel en misschien ondoordacht tot stand zou komen, wordt voorzien in de invoering van een procedure van een tweede lezing in het reglement van de Kamer.<sup>8</sup>

### C. Kamer: BHV

5. Voor de Kamer van volksvertegenwoordigers verandert er weinig, al zal deze kamer in veel meer aangelegenheden de enig bevoegde parlementaire assemblee worden. Belangrijk is wel een beperkte, maar zeer beruchte wijziging van de samenstelling van de Kamer, wat betreft de huidige kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde.<sup>9</sup> In 2003 had het Grondwettelijk Hof in een ophefmakend arrest<sup>10</sup>, naar aanleiding van de kieshervorming die de paarse regering Verhofstadt I had doorgevoerd, geoordeeld dat het gegeven dat de kieskringen Brussel-Halle-Vilvoorde en Leuven niet waren afgestemd op de indeling volgens provinciegrenzen (zoals wel het geval was voor de overige kieskringen) strijdig was met het gelijkheidsbeginsel. Het Hof gunde de wetgever evenwel tot het einde van de legislatuur om de zaak recht te zetten. Een beroemd drieletterwoord was geboren: het dossier BHV werd een van de meest gevoelige en emotionele onderdelen van de communautaire onderhandelingen. Het dossier houdt verband met het territorialiteitsbeginsel in de staatshervorming, met de positie van de Franstaligen in de Vlaamse rand en van de Vlamingen in Brussel en met de electorale invloed van politieke partijen. Alsof dat al geen dodelijke combinatie is van gevoelige elementen, was er nog het probleem dat als één van de compenserende maatregelen voor de Franstaligen werd overwogen om de Franstalige kiezers in de Vlaamse rand de mogelijkheid te geven hun stemrecht in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad uit te oefenen. Een (weliswaar ruimere) voorganger van deze maatregel (het zgn. inschrijvingsrecht) leverde een belangrijke bijdrage voor het mislukken van het Egmontpakt van 1977.

Uiteindelijk, na jarenlang schaduwboxen met stemmingen, belangenconflicten en alarmbelprocedures werd een akkoord bereikt, dat inhoudt dat de kieskringen Brussel-Halle-Vilvoorde en Leuven worden omgevormd tot de kieskringen Brussel-Hoofdstad en Vlaams-Brabant. In elke kieskring gelden dezelfde beginselen als in alle andere provinciale kieskringen: een kiesdrempel van vijf procent en geen lijstenverbinding tussen de kieskringen onderling. Hierdoor wordt de gelijke behandeling ingesteld die het Grondwettelijk Hof in zijn arrest van 2003 vooropstelde. Er komt een verwaterde versie van het inschrijvingsrecht, doordat de kiezers in de zes randgemeenten de keuze krijgen

---

<sup>8</sup> Toekomstig art. 76 G.W.

<sup>9</sup> Nieuw art. 63 G.W. en wet van 19 juli 2012 houdende verscheidene wijzigingen van het Kieswetboek, van de gecoördineerde wetten van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken, van de wet van 3 juli 1971 tot indeling van de leden van de Wetgevende Kamers in taalgroepen en houdende diverse bepalingen betreffende de cultuurraden voor de Nederlandse cultuurgemeenschap en voor de Franse cultuurgemeenschap en van de wet van 23 maart 1989 betreffende de verkiezing van het Europese Parlement.

<sup>10</sup> GwH, 26 mei 2003, nr. 73/2003.

tussen de lijsten ingediend in beide kieskringen. Die laatste maatregel wordt door de auteurs van de zesde staatshervorming bestempeld als een “bijzondere modaliteit” waarop het Grondwettelijk Hof in zijn arrest alludeerde als toelaatbare afwijking. Niet alleen wordt door middel van een nieuwe grondwetsbepaling die maatregel voor de toekomst vergrendeld met een bijzondere meerderheid, maar bovendien wordt in de toelichting bij het voorstel van grondwetsbepaling uiteengezet dat “deze grondwetsherziening getuigt van een zekere en onbetwistbare eenheid van opzet tussen wat de Grondwetgever onderneemt enerzijds en het hiermee gelijktijdig in het Parlement ingediende wetsvoorstel tot wijziging van het Kieswetboek anderzijds. Onder bijzondere modaliteiten, waarop de nieuwe grondwettelijke bepaling betrekking heeft, moet met name worden verstaan deze die voorzien worden door dat wetsvoorstel. Bijgevolg omvat het bedoelde wetsvoorstel een keuze van de Grondwetgever zelf”.<sup>11</sup>

Ook voor de verkiezing van het Europees Parlement wordt een gelijkaardige regeling uitgewerkt (met een gelijkaardige “bijzondere modaliteit” die ook gelijk vergrendeld wordt met een tweederde meerderheid en geïmmuniseerd zoals zo-even uiteengezet).<sup>12</sup>

Doordat de Senaat niet langer rechtstreeks wordt verkozen, rees het probleem van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde er niet meer.

## **§2. Gemeenschaps- en gewestinstellingen: verruiming constitutieve autonomie**

6. Naast de overdracht van materiële bevoegdheden wordt ook de zgn. constitutieve autonomie (eigen inrichtingsbevoegdheid) van de deelgebieden inhoudelijk uitgebreid. Voortaan omvat de constitutieve autonomie ook de bevoegdheid ten aanzien van de aanwijzing van de verkozenen en de opvolgers en van de voordracht van kandidaten, alsook de mogelijkheid om een gewestelijke kieskring in te stellen (één kieskring voor het hele grondgebied). Aan de bepalingen over de evenredige vertegenwoordiging, de kiesdrempel van vijf procent en de eventuele lijstenverbinding kan evenwel niet geraakt worden.<sup>13</sup> Er kan ook worden afgeweken van de duur van de legislatuur en van de binding aan de verkiezingen voor het Europees Parlement.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> *Parl. St.* Senaat, 2011-12, nr. 5-1561/1, 4.

<sup>12</sup> Nieuw artikel 168*bis* G.W. en de voornoemde wet van 19 juli 2012.

<sup>13</sup> Bijzondere wet van 19 juli 2012 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen betreffende de uitbreiding van de constitutieve autonomie van de Franse Gemeenschap, het Waals Gewest en de Vlaamse Gemeenschap. Zie ook voorstel van bijzondere wet tot wijziging van de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse Instellingen, ter uitvoering van de artikelen 118 en 123 van de Grondwet; wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 31 december 1983 tot hervorming der instellingen voor de Duitstalige Gemeenschap en van de wet van 6 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen, ter uitvoering van de artikelen 118 en 123 van de Grondwet.

<sup>14</sup> Toekomstige art. 117 en 118 G.W.



De constitutionele autonomie wordt voortaan ook toegekend aan het Brusselse Hoofdstedelijk Parlement en aan het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap. Wat betreft het Brusselse Hoofdstedelijk Parlement gelden wel bijzondere meerderheidsvereisten ter bescherming van de Vlaamse minderheid in Brussel: de betrokken ordonnanties moeten niet alleen met een tweederde meerderheid worden aangenomen, maar ook met een meerderheid in elke taalgroep.<sup>15</sup>

### **§3. Overige maatregelen**

7. Voor alle beleidsniveaus werd voorzien in een regeling met het oog op de “versterking van de democratie en de politieke geloofwaardigheid”. Die regeling omvat een verbod op het gelijktijdig kandideren bij verkiezingen voor mandaten die onverenigbaar zijn, het ontslag van rechtswege uit een verkozen mandaat indien de mandataris effectief verkozen wordt als lid van een andere parlementaire vergadering, wanneer deze mandaten onverenigbaar zijn, alsook een verbod om op eenzelfde lijst gelijktijdig kandidaat te zijn voor een effectief mandaat en een mandaat als opvolger.<sup>16</sup>

De verkiesbaarheidsleeftijd wordt verlaagd van 21 naar 18 jaar voor de Kamer en de Senaat.<sup>17</sup> Daarmee wordt afgestemd op een regeling die al in 2004 was ingevoerd voor de gemeenschaps- en de gewestparlementen.<sup>18</sup>

De regeling voor het stemrecht voor Belgen in het buitenland werd versoepeld door te voorzien in objectieve criteria met betrekking tot de aansluiting bij een gemeente van inschrijving, door de de inschrijving als kiezer te bestendigen en de nadere regelen betreffende de stemming en de verwerking van de stemmen te verbeteren.<sup>19</sup>

## **III. Bevoegdheidsoverdrachten**

### **§1. Situering**

8. Zoals in de inleiding aangegeven, zijn op het ogenblik van het opstellen van deze bijdrage bijna geen concrete wetteksten (ook niet in de vorm van ontwerpen of voorstellen) bekend waarin de aanpassingen van de bevoegdheidsverdeling worden doorgevoerd. Een analyse van de zesde staatshervorming dient op dit ogenblik dus te steunen op een bespreking van het institutioneel akkoord (Vlinderakkoord). Dit akkoord zelf is niet steeds even duidelijk of expliciet over de precieze draagwijdte van bevoegdheidsoverdrachten. Illustratief hiervoor is de geplande bevoegdheidswijziging inzake telecommunicatie, waarvoor het akkoord bepaalt dat een deskundigenwerkgroep zal voorbereiden hoe

---

<sup>15</sup> Toekomstig art. 118 G.W. en toekomstig art. 28, vierde lid, BWBI

<sup>16</sup> Bijzondere en gewone wet van 19 juli 2012 met het oog op de versterking van de democratie en de politieke geloofwaardigheid.

<sup>17</sup> Toekomstige art. 64 en 69 G.W.

<sup>18</sup> Zie onder meer het huidige art. 24*bis*, §1, eerste lid, 3°, BWBI.

<sup>19</sup> Wet van 19 juli 2012 tot wijziging van het Kieswetboek, wat betreft het stemrecht van de Belgen in het buitenland.

de omroepbevoegdheid van de gemeenschappen wordt aangepast aan de technische evoluties. Onze bespreking gaat dus uit van een nog onvolledig zicht op de bevoegdheidsoverdrachten, dat door de latere uitwerking van het akkoord kan worden ingehaald.

## **§2. *Overzicht van de voorgenomen bevoegdheidswijzigingen***

### **A. Arbeidsmarkt**

9. Het akkoord bevestigt in de eerste plaats de federale bevoegdheid inzake het arbeidsrecht en de sociale zekerheid, het sociaal overleg en het loonbeleid. Ook de werkloosheidsvergoedingen blijven federaal, maar de gewesten krijgen wel de bevoegdheid om een van de essentiële voorwaarden ertoe toe te passen. Het gaat om de actieve en passieve beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt, waarvan het normatief kader federaal blijft, maar de toepassing aan de gewesten zal toekomen. Ook bevat het akkoord regionalisering in zake het “doelgroepenbeleid”, waarbij de gewesten de bevoegdheid krijgen om RSZ-kortingen toe te kennen aan werkgevers, met het oog op de activering van bepaalde groepen. De bestaande budgetten hiervoor worden overgedragen, zodat de gewesten kunnen beslissen om deze middelen op een andere wijze dan via RSZ-kortingen in te zetten (voor het arbeidsmarktbeleid). Daarnaast bevat het akkoord verscheidene bevoegdheidsoverdrachten inzake arbeidsbemiddeling, inzake de dienstencheques, inzake loopbaanonderbreking in de openbare sector.

### **B. Gezondheidszorg**

10. Ook hier bouwt het akkoord voort op de bestaande bevoegdheidsverdeling en vormt het een verdieping van de bestaande gemeenschapsbevoegdheden, zonder evenwel fundamenteel een wijziging aan te brengen in de bestaande evenwichten. Net zoals bij het arbeidsmarktbeleid vangt het akkoord aan met een bevestiging van de federale kerntaken, zijnde het behoud van de interpersoonlijke solidariteit die inhoudt “dat er een gelijke toegang is voor allen tot de terugbetaalde gezondheidszorg, waarbij de vrije keuze van de patiënt gegarandeerd wordt”. De patiënt zal eenzelfde prijs betalen voor eenzelfde product of prestatie, ongeacht waar in België hij deze gezondheidszorg geniet. De overdrachten aan de gemeenschappen streven een homogenisering van bestaande bevoegdheden na inzake de hulp aan personen met een handicap, het ziekenhuisbeleid, het ouderenbeleid, de geestelijke gezondheidszorg, het preventiebeleid en de eerstelijnsgezondheidszorg.

### **C. Gezinsbijslagen**

11. Een onderdeel van wat traditioneel tot de sociale zekerheid wordt gerekend, wordt overgedragen aan de gemeenschappen, met name de gezinsbijslagen. Deze overheveling gaat gepaard met het inschrijven in de Grondwet van het recht op kinderbijslag en het wegwerken van bestaande verschillen tussen loontrekkenden en zelfstandigen.

## **D. Justitie**

12. De deelstaten zullen, in het bijzonder via samenwerkingsakkoorden, nauwer betrokken worden bij (de richtlijnen inzake) het vervolgingsbeleid, waarvoor de federale minister van justitie en het College van procureurs-generaal thans instaan. Voor de materies waarvoor ze bevoegd zijn, zal de regering van de gemeenschap of het gewest een positief injunctierecht krijgen. Inzake de strafuitvoering worden de gemeenschappen in beperkte mate betrokken bij de selectie van de assessoren, en daarnaast worden de justitiehuizen gecommunautariseerd.

De gemeenschappen worden bevoegd voor de laatste overgebleven federale aspecten van de jeugdbescherming, met name de maatregelen ten aanzien van delinquenten minderjarigen.

## **E. Verkeersveiligheid en mobiliteit**

13. Inzake verkeersveiligheid krijgen de gewesten onder meer de bevoegdheid inzake de handhaving, zowel administratief- als strafrechtelijk, van de geregionaliseerde regels van het verkeersreglement. Daaronder vallen onder meer de snelheidsbeperkingen (met uitzondering van de autosnelwegen) en de regelgeving inzake het plaatsen van verkeerstekens.

## **F. Varia**

14. Er worden ook bevoegdheden overgedragen op het vlak van het economisch en industrieel beleid (bv. inzake het vergunningsbeleid voor handelsvestigingen, de vestigingsvoorwaarden, de prijzencontrole in gewestelijke materies, alsook toerisme), op het vlak van energie en leefmilieu (inzake de distributietarieven en de doorvoer van afvalstoffen), op het vlak van landbouw (bv. het landbouwrampenfonds), op het vlak van stedenbouw, huisvesting en ruimtelijke ordening (bv. inzake de huurwetgeving en onteigeningen), op het vlak van lokaal bestuur (bv. inzake het rampenfonds, het grootstedenbeleid en de provinciale instellingen). Overige bevoegdheden die nog vermeld kunnen worden betreffen de beroepsopleiding, de telecommunicatie, het dierenwelzijn, het administratief en geldelijk statuut van de ambtenaren van gemeenschappen en gewesten.

## **G. Fiscale autonomie**

15. De financiering van de huidige en de overgedragen bevoegdheden gaat ook in de toekomst nog steeds uit van een fundamenteel onderscheid tussen gemeenschappen en gewesten. Het zijn enkel de gewesten die daadwerkelijk beschikken en zullen beschikken over een eigen bevoegdheid om te voorzien in hun financiering.

Wat betreft de algemene principes inzake het financieringssysteem wordt in het institutionele akkoord gesteld dat voor de financiering van de gewesten de klemtoon ligt op de fiscale draagkracht (via fiscale autonomie of via een ver-

deelsleutel van de dotaties op basis van fiscale opbrengsten), en voor de financiering van de gemeenschappen op verdeelsleutels die rekening houden met de behoeften (zijnde in hoofdzaak demografische sleutels). Voor de gemeenschappen wordt aldus vastgehouden aan de – betwistbare – premisse dat ze geen fiscale capaciteit hebben en kunnen hebben<sup>20</sup>. De fiscale autonomie van de gewesten krijgt vorm door een verdieping van het systeem van opcentiemen op de federale belastingen. Aan de gewestbevoegdheden inzake eigen belastingen (artikel 170, §2 G.W.) en inzake de twaalf (oneigenlijke) gewestbelastingen vermeld in de bijzondere financieringswet verandert er niets.

De federale wetgever blijft inzake de personenbelasting exclusief bevoegd voor de vaststelling van de belastbare basis. De gewesten krijgen bijkomend de bevoegdheid om uitgebreide gewestelijke opcentiemen op te leggen ten bedrage van de huidige dotaties uit de personenbelasting. Het stelsel van opcentiemen wordt bovendien gecombineerd met de reeds bestaande mogelijkheden van de gewesten om algemene procentuele opcentiemen en algemene forfaitaire of procentuele kortingen – al dan niet gedifferentieerd per belastingschijf – toe te kennen, alsook om algemene belastingvermeerderingen en -verminderingen, verbonden aan de bevoegdheden van de gewesten, toe te kennen<sup>21</sup>. De uitoefening van de verruimde gewestelijke fiscale autonomie zal moeten gebeuren met eerbiediging van de progressiviteit van de personenbelasting en met verbod van deloyale concurrentie. Ook is bepaald dat de gewesten de bevoegdheid van het federale niveau zullen overnemen inzake de fiscale voordelen die betrekking hebben op de exclusieve materiële bevoegdheden van de gewesten. Die voordelen moeten toegekend worden in de vorm van een belastingvermindering of belastingkrediet, en niet als een aftrek van de belastbare inkomsten, aangezien de federale wetgever exclusief bevoegd blijft voor de belastbare grondslag.<sup>22</sup>

## H. Institutionele bevoegdheden

16. We vermelden hier de reeds besproken constitutionele autonomie en de mogelijkheid de verkiezingsdata vast te stellen, alsook de mogelijkheid tot invoering van gewestelijke volksraadplegingen.

### §3. Analyse van de bevoegdheidsoverdrachten

17. 1. De lijst van materies waarin de bevoegdheidsverdeling verandert is lang en verscheiden. Het gaat om talrijke bevoegdheden op uiteenlopende domeinen, zodat zeker de indruk bestaat dat de bevoegdheidsoverdrachten uitgebreid en aanzienlijk zullen zijn. In de ogen van een van de geestelijke vaders, eerste minister Di Rupo, is “deze staatshervorming [...] van een ongeziene omvang in vergelijking met de voorgaande” en zelfs “een copernicaanse revolutie”<sup>23</sup>.

<sup>20</sup> Zie B. PEETERS (2012), 271 en W. PAS, (2012), 139.

<sup>21</sup> B. PEETERS (2012), 291.

<sup>22</sup> Voorbeelden zijn de fiscale voordelen voor de eigen woning, voor de uitgaven inzake dienstencheques en energiebesparing.

<sup>23</sup> Kamer van volksvertegenwoordigers, *Handelingen*, Integraal verslag van 10 december 2011, p.40.

De lijst beantwoordt in grote mate aan hetgeen door de Vlaamse regering gevraagd werd, met name in de zogenaamde Octopus-nota<sup>24</sup>. Weinig bevoegdheidsoverdrachten komen tegemoet aan Franstalige vragen, die ten gronde op dit vlak “demandeur de rien” waren. Het akkoord voorziet ook enkel in de overdracht van federale bevoegdheden naar de gemeenschappen en gewesten. In weerwil van wat door sommige betrokken partijen werd gevraagd, bevat het akkoord geen “herfederalisering” van bevoegdheden<sup>25</sup>.

2. De nieuwe bevoegdheden hebben vaak een specifiek, gedetailleerd karakter, met heel wat uitzonderingen. Het gaat om zeer concrete bevoegdheidstoewijzingen, waarbij geen algemene beleidsdomeinen worden overgedragen. J. VANPRAET benadrukt in zijn onderzoek naar de toepassing van de bevoegdheidsverdeling door het Grondwettelijk Hof en de Raad van State<sup>26</sup> dat autonomie veronderstelt dat bevoegdheidstoewijzingen zo algemeen mogelijk omschreven worden. Alleen dan beschikken de verschillende overheden over de mogelijkheden om elk op grond van hun bevoegdheid (en dus eventueel parallel) passend op te treden. “Algemener bevoegdheidstoewijzingen leiden tot meer autonomie, een versnipperde bevoegdheidsverdeling tot minder beleidsvrijheid, minder autonomie, meer afhankelijkheid en bijgevolg ook meer fricties”<sup>27</sup>. Op dit vlak lijkt het akkoord dus de nodige risico’s in te houden. De lange lijst van bevoegdheden groot en klein heeft daarbij vaak een *ad hoc*-karakter, zijnde een aanpassing omwille van een praktisch of politiek probleem. Een mooi voorbeeld is het nieuwe specifieke “substitutierecht”<sup>28</sup> dat ook illustreert hoe de discussie over bevoegdheidsverdeling en gewenst inhoudelijk beleid soms door elkaar kunnen lopen.

3. Het akkoord zegt uitdrukkelijk te streven naar een grotere homogeniteit van de bevoegdheidspakketten. Soms wordt die doelstelling waargemaakt, soms ook niet. Volledig homogene bevoegdheidspakketten zijn in ieder geval een illusie, omwille van het eenvoudige feit dat in een federale staat de bevoegdheden altijd verdeeld worden en dus per definitie niet homogeen zijn. Een be-

---

24 Voor een inzicht in wat door de verschillende betrokken partijen in het proces van de zesde staatshervorming werd gevraagd, kan in het bijzonder gebruik worden gemaakt van de zogenaamde Octopus-nota’s van de verschillende regeringen van gemeenschappen en gewesten. Voor een bespreking en een situering van deze Octopus-nota’s, zie B. Dalle (2011), 452-485, i.h.b. 457-460. Voor het standpunt van de Vlaamse regering zie de toelichting van de Vlaamse regering van haar standpunt bij het octopusoverleg van 1 februari 2008, in bijlage bij regeringsverklaring van de Vlaamse Regering, *Parl.St.* VI.Parl. 2009, nr. 31/1, 109-114.

25 Zo vroeg de Franse Gemeenschapsregering in haar “octopus-nota” de herfederalisering van de preventieve geneeskunde en de zorgverzekering, en werd in de politieke onderhandelingen de herfederalisering van de uitvoering van het jeugdsancierecht gevraagd. Zie B. Dalle (2011) 458.

26 J. VANPRAET, *De latente staatshervorming, De bevoegdheidsverdeling in de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof en de adviespraktijk van de Raad van State*, Brugge, die Keure, 2011, 614 p.

27 J. VANPRAET (2012), 230.

28 D.i. een substitutierecht ten voordele van de federale staat wanneer een deelstaat de verplichtingen uit het VN-Kaderverdrag over de klimaatverandering niet zou naleven.

voegdheidsoverdracht zal aldus vaak domeinen samenvoegen en homogeniseren, maar daardoor tegelijk nieuwe opsplitsingen en dus minder homogeniteit veroorzaken. Het akkoord zet stappen in de richting van meer samenhangende pakketten van bevoegdheden, zoals bv. op het vlak van de jeugdbescherming, maar creëert tegelijk – vanuit het oogpunt van homogeniteit – een aantal nieuwe problemen (bv. de controle op de beschikbaarheid van werklozen wordt losgemaakt van de regelgeving inzake werkloosheid). Op het vlak van de ouderenzorg zal het samenbrengen van middelen bijdragen tot efficiëntere zorgverlening, maar tegelijk wordt die zorg afgesplitst van het eigenlijke gezondheidsbeleid, wat hinderlijk kan zijn voor de beheersing van de kosten in de geneeskundige gezondheidszorg. Een andere illustratie van zulke nieuwe opsplitsing is de belasting voor niet-inwoners, die volledig federaal blijft (i.t.t. de personenbelasting). Nochtans kan het probleem van afstemming met de gewestelijke bevoegdheden inzake personenbelasting aanleiding geven tot problemen. De Vlaamse gewestelijke “jobkorting” stuitte op bezwaren van de Europese Commissie, precies omdat het belastingvoordeel niet werd toegekend aan niet-inwoners. Het institutioneel akkoord anticipeert hierop door te stellen dat de federale overheid voor de niet-inwoners “een belastingstelsel [toepast] dat rekening houdt met de gewestelijke belastingsregels”.

4. Algemeen beschouwd lijkt het akkoord de wederzijdse afhankelijkheid van de verschillende overheden en hun bevoegdheden te versterken. B. CANTILLON wijst erop op dat de overheveling van bevoegdheden zal leiden tot grotere vormen van “ineenstrengeling”. Dit zou leiden tot een *joint decision federalism* waarin de federale overheid (en sociale partners), samen met de gemeenschappen en gewesten vorm geven aan het socialezekerheidsbeleid. De nieuwe beheersstructuur van de RVA, met vertegenwoordigers van de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, is hier een voorbeeld van<sup>29</sup>. Opvallend zijn ook de gevallen waarin de deelstaten voor de uitvoering van hun bevoegdheden afhankelijk zullen zijn van federale uitvoeringsinstanties. Zo blijven de RSZ, de RVA en het RIZIV de administratieve en technische operatoren voor het arbeidsmarktbeleid en de gezondheidszorg. Ook de invoering van een aantal nieuwe gevallen van “executief federalisme”, (naast de afschaffing van enkele problematisch gebleken gevallen<sup>30</sup>) waarbij de regelgevende bevoegdheid federaal blijft, en de deelstaten instaan voor de uitvoering, wijst op deze verstrengeling. Als voorbeeld vermelden we dat het normatief kader inzake passende betrekking, actief zoekgedrag en sanctionering federaal blijft, maar dat de gewesten zullen instaan voor de uitvoering om de beschikbaarheid van de werklozen te controleren en bijbehorende sancties op te leggen. Een ander voorbeeld is de erkenning door de gemeenschappen van de zorgverstrekkers, met naleving van de federale erkenningsvoorwaarden.

5. Het akkoord voorziet in de overdracht van bevoegdheden naar alle deelstaten, zowel de gemeenschappen als de gewesten, alsook naar de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie<sup>31</sup>. Er kan uit de bevoegdheidsoverdrachten

<sup>29</sup> B. CANTILLON (2012), 366.

<sup>30</sup> Inzake jeugdsanctierecht en inzake economische migratie (arbeidskaarten).

<sup>31</sup> En indirect ook naar de COCOF, door de zogenaamde Saint-Quentin-weg van artikel 138 G.W.

dus geen keuze voor het gemeenschaps- of gewestmodel worden afgeleid, en evenmin een keuze voor een model met vier deelstaten. De bestaande dubbele gelaagdheid blijft behouden en wordt globaal genomen versterkt. Wel moet gewezen worden op de belangrijke stappen om enerzijds gemeenschapsbevoegdheden toe te kennen aan het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en anderzijds bepaalde gemeenschapsbevoegdheden in het tweetalige gebied uit te sluiten.

Het institutioneel akkoord maakt het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bevoegd voor de bi-culturele aangelegenheden van gewestelijk belang, dus zonder de federale culturele instellingen. Ook bepaalde gemeenschapsbevoegdheden worden (gedeeltelijk, nl. wat betreft de economische dimensie van het toerisme) aan de gewesten overgedragen, en bepaalde aspecten van sommige culturele aangelegenheden worden aan het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest toevertrouwd (inzake sportinfrastructuur en beroepsopleiding). Deze laatste nieuwe Brusselse gewestelijke bevoegdheden doen evenwel geen afbreuk aan de bestaande gemeenschapsbevoegdheden.

Het akkoord bepaalt uitdrukkelijk dat de “tegemoetkoming hulp aan bejaarden”, “kinderbijslag, geboorte- en adoptiepremie” en het “jeugdsanctierecht” in het tweetalige gebied toekomen aan de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. Voor de gezinsbijslagen wordt hier aan toegevoegd dat dit gebeurt “met uitsluiting van de twee Gemeenschappen”. In eerste instantie bevestigt het akkoord hiermee enkel het bestaande grondwettelijk kader, waarbij rechtstreekse rechten en verplichtingen in Brussel niet door de gemeenschappen kunnen worden opgelegd. Het recht op tegemoetkoming kan evenwel ook uitgeoefend worden via een instelling waarbij men vrijwillig aansluit. Om de bevoegdheid van de gemeenschappen uitdrukkelijk uit te sluiten (hetgeen een novum zal zijn) is in dat geval een optreden van de bijzondere wetgever nodig op grond van artikel 128 G.W. Daarnaast is van een aantal bevoegdheidsoverdrachten – op het vlak van persoonsgebonden aangelegenheden – niet duidelijk in welke mate ze directe hulp aan personen ofwel hulpverlening via diensten of instellingen zullen betreffen.<sup>32</sup> De precieze invulling zal gevolgen hebben voor de vraag of de gemeenschappen – via hun unicommunautaire instellingen – al dan niet kunnen optreden in Brussel.

6. Opmerkelijk is dat voor het eerst de gemeenschappen en de gewesten in het bevoegdheidsdomein van de klassieke sociale zekerheid zullen binnendringen. Volgens Cantillon bevat het institutionele akkoord aldus “historische bepalingen”. De kinderbijslag en de tegemoetkomingen voor hulp aan bejaarden worden gesplitst, een homogene overdracht van het ouderenbeleid wordt voorgenomen, enkele belangrijke hefboomen van het tewerkstellingsbeleid worden overgedragen terwijl gemeenschappen en gewesten zullen binnendringen in enkele belangrijke besluitvormingsorganen van de federale sociale zekerheid. De overdracht van deze bevoegdheidsdomeinen betekent ook dat een zekere verschuiving plaatsvindt van een interpersoonlijke herverdeling naar een interregionale verdeling van middelen (met dotaties op grond van louter demografische verdeelsleutels). Inzake de kinderbijslag lijkt de (historische) band tussen

---

<sup>32</sup> Zie bv. J.-P. NASSAUX (2012), 36 en 43-48.

sociale uitkeringen en sociale bijdragen te zullen worden doorgeknipt, en lijkt de bijslag te evolueren naar een universeel systeem gefinancierd uit algemene middelen<sup>33</sup>.

7. In de voorbereiding tot het institutioneel akkoord was herhaaldelijk sprake van vormen van responsabilisering door middel van financiële (des)incentieven. Uiteindelijk bevat het akkoord echter zeer weinig dergelijke incentives (enkel de uitbreiding van de bestaande responsabilisering inzake pensioenen van overheidspersoneel en de invoering van een bonus/malus systeem inzake de reductie van de uitstoot van broeikasgassen)<sup>34</sup>. Er is veeleer gekozen voor een zogenaamde “responsabilisering door autonomie”. Dit is eigenlijk niet meer dan het logische gevolg van de volledige bestedingsautonomie over de toegekende middelen, zodat de deelstaten de gevolgen van hun daden (of hun beleid) zelf zullen voelen. Dat deze werkwijze niet zonder risico is, blijkt uit het voorbeeld van de controle op de beschikbaarheid van werklozen. Aangezien de werkloosheidsverzekering een federale materie blijft, zal het sanctie- en controlebeleid van de gewesten niet enkel een effect hebben op hun eigen inkomsten (hoe meer mensen aan het werk, hoe hoger de opbrengst van de personenbelasting in het gewest) maar zal het ook een grote en directe impact hebben op de federale kostprijs van de werkloosheidsuitkeringen.

8. De overdrachten van bevoegdheden worden gekaderd in nieuwe vormen van samenwerking die mogelijk worden gemaakt of die worden opgelegd. Nieuw is de oprichting van de zogenaamde Brusselse Hoofdstedelijke Gemeenschap<sup>35</sup>. Deze structuur is een mengvorm van verplicht en vrijwillig overleg. De gewesten worden verplicht een samenwerkingsakkoord inzake de hoofdstedelijke gemeenschap te sluiten, en een aantal gemeenten maken verplicht deel uit van deze overlegstructuur inzake mobiliteit en wegenwerken. Behalve voor het sluiten van de “op- en afritten van de autosnelwegring om Brussel” (*sic*) geldt evenwel geen verplichting om binnen dit orgaan overleg te plegen<sup>36</sup>. Het akkoord voorziet ook in de invoering van de figuur van de zogenaamde “gezamenlijke decreten”<sup>37</sup>, die aan het beweerde “democratisch tekort” van samenwerkingsakkoorden moeten verhelpen.

Daarnaast worden zeer vaak verplichte samenwerkingsakkoorden opgelegd. Zo zullen op het vlak van de gezondheidszorg verschillende materies in een

<sup>33</sup> B. CANTILLON (2012) 360-362.

<sup>34</sup> Niet op het vlak van arbeidsmarktbeleid en gezondheidszorg dus en dit wellicht omwille van de technische en politieke moeilijkheden om juiste criteria en parameters vast te leggen.

<sup>35</sup> Bijzondere wet van 19 juli 2012 tot aanvulling van artikel 92bis van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, wat de hoofdstedelijke gemeenschap van Brussel betreft.

<sup>36</sup> Zie ook R.v.St., afd.wetg., advies 51.218/AV van 2 mei 2012, *Parl.St.* Senaat, 2011-2012, nr. 5-1567/2.

<sup>37</sup> Zie hiervoor het voorstel van bijzondere wet tot wijziging van de bijzondere wetten van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen en van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen, en het kritische advies 52.303/AV van 20 november 2012 van de Raad van State, *Parl.St.* Senaat, 2012-2013, nr. 5-1815/1 en 5-1815/2.



samenwerkingsakkoord geregeld moeten worden. Ook wordt een bijkomende financiering door de gewesten mogelijk voor de aanleg of aanpassing van spoorlijnen, op voorwaarde dat een verplicht samenwerkingsakkoord de evenredigheid vastlegt tussen de gewestelijke financiering en de bestaande federale verdeelsleutels.

Andere vormen van verplichte samenwerking zijn de opname van deelstatelijke vertegenwoordigers in het beheer van bepaalde federale instellingen. Zo zullen vertegenwoordigers van de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling deelnemen aan het beheerscomité van de RVA. Soms krijgt de samenwerking de vorm van de oprichting van een gemeenschappelijke instelling. Zo zal een permanent interfederaal instituut opgericht worden dat tot taak heeft “een gemeenschappelijke en toekomstgerichte visie en een duurzaam gezondheidsbeleid te definiëren”.

Al deze vormen van samenwerking en overleg illustreren nogmaals de sterke wederzijdse afhankelijkheid van de verschillende overheden in de uitoefening van hun bevoegdheden waarbij, ondanks de pogingen om tot meer samenhang te komen, de versnippering blijft bestaan en vaak versterkt wordt.

## Bibliografie

*Naast de hieronder vermelde rechtsleerbijdragen kan men de uitvoeringsteksten met betrekking tot de zesde staatshervorming, samen met de essentiële stukken uit de parlementaire voorbereiding en de adviezen van de Raad van State raadplegen op [www.law.kuleuven.be/icr/doc\\_6e\\_shv](http://www.law.kuleuven.be/icr/doc_6e_shv)*

- H. BOCKEN, “De kers op de taart? De herziening van artikel 144 van de grondwet en de raad van state”, TPR 2012, 7-26.
- B. BLÉRO, “La refonte de l’article 195 de la Constitution: no future?”, APT 2012, 587-598.
- B. CANTILLON, “Quo vadis sociale zekerheid?”, in België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatshervorming, Antwerpen, Intersentia, 2012, 345-369.
- B. DALLE, “Overzicht van de communautaire onderhandelingen sinds 2007. Straatje zonder eind of de weg naar verandering?”, TBP 2011, 452-485.
- A. DECOSTER en W. SAS, “Feiten en cijfers over de nieuwe financieringswet”, in België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatshervorming, Antwerpen, Intersentia, 2012, 311-342.
- X. DELGRANGE, N. LAGASSE en J. VAN NIEUWENHOVE, “De hervorming van de instellingen en de herzieningsverklaring van 2007. Een grondwettelijke verkenning van enkele voorstellen”, CDPK 2008, 3-38.
- H. DUMONT, “Het statuut van Brussel: de perken van de onvermijdelijke complexiteit”, in België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatshervorming, Antwerpen, Intersentia, 2012, 157-173.
- J. GOOSSENS en J. MOLLIN, “Vlinderakkoord kondigt hertekening gerechtelijk landschap aan via artikel 144 Grondwet”, CDPK 2012, 76-105.
- J. GOOSSENS en S. VAN BELLE, “Institutioneel akkoord over de Bijzondere Financieringswet ontsluit”, RW 2011-12, 1190-1208.

- F. JUDO, “Justitie in de zesde staatsvorming. Of: over regularisatie als bevoegdheidsverdelend beginsel”, *TBP* 2011, 516-522.
- K. MUYLLE, “De vele ladingen van de politieke vernieuwingvlag”, *TBP* 2011, 523-530.
- J.-P. NASSAUX, Les aspects bruxellois de l’accord de réformes institutionnelles du 11 octobre 2011, *Courrier hebdomadaire* nr. 2129-2130, Brussel, CRISP, 2012, 61 p.
- P. PALSTERMAN, Les aspects sociaux de l’accord de réformes institutionnelles du 11 octobre 2011, *Courrier hebdomadaire* nr. 2121-2128, Brussel, CRISP, 2012, 54 p.
- W. PAS, “Federalisme met gemeenschappen én gewesten: een tussenstand van moeilijkheden, mogelijkheden en voorstellen”, *TBP* 2011, 486-502.
- W. PAS, “De dubbele gelaagdheid van het Belgische federalisme: *quo vadis?*”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 111-154.
- B. PEETERS, “De krachtlijnen van de fiscale bevoegdheidsverdeling in België na het institutioneel akkoord voor de zesde staatsvorming van 11 oktober 2011”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 265-310.
- P. POPELIER, “De truc met artikel 195: een lapje voor het bloeden met de zegen van Venetië”, *CDPK* 2012, 421-443.
- P. POPELIER en D. SINARDET, “Stabiliteit en instabiliteit in de Belgische federale staatsstructuur”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 3-31.
- A.-S. VANDAELE, “Bezint eer ge begint: enkele bedenkingen bij de herziening van artikel 144 G.W.”, *CDPK* 2012, 263-271.
- S. VAN DROOGHENBROECK, “De la révolution copernicienne et des nouvelles forces motrices. Considération diverses sur la répartition des compétences à l’aube de la sixième réforme de l’Etat”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 231-261.
- J. VAN NIEUWENHOVE, “De grondwetsherzieningsprocedure: naar een omzeiling of naar een herziening?”, *TBP* 2011, 531-542.
- J. VAN NIEUWENHOVE, “De nieuwe ‘overgangsbepaling’ bij artikel 195 van de Grondwet. Een herbruikbare tijdelijke afwijking van de herzieningsprocedure?”, *TvW* 2012, 156-172.
- J. VANPRAET, “Het dogma van de exclusieve bevoegdheden gerelativeerd: de meervoudige bevoegdheidskwalificatie in het federale België”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 209-230.
- J. VELAERS, “Territorialiteit versus personaliteit: een *never ending story?*”, in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 61-107.
- W. VERRIJDT, “De omkering van de residuaire bevoegdheden: sleutel of slot?”, *TBP* 2011, 503-515.
- H. VUYE, “Brussel: enkele modellen en hun (on)mogelijke gevolgen. Pleidooi voor een asymmetrische benadering”, *CDPK* 2012, 244-262; eveneens gepubliceerd in *België, quo vadis? Waarheen na de zesde staatsvorming*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 175-205.